

יסודות ביצה

שיעור שלישי

'מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך'

מקורות

- א. גמ' ביצה יב.:- "מתני'... הותרה נמי שלא לצורך"; גמ' כתובות ז. "רב יהודא שרא... לכל נפש הוא"
- ב. רש"י יב. ד"ה ד"ה אלא מדלא; תוס' שם, ד"ה ה"ג
- ג. שו"ת הרי"ד סי' פב "ומאי דכתב מר..."
- ד. יראים סי' שד "ומלאכת מצוה... את ה' אלוהיך"; ספר החינוך מצוה רצח "וכן מה שאמרו... זכרונם לברכה"
- ה. שיטה ישנה כתובות ז. ד"ה וז"ל שיטה ישנה
- ו. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"א סי' ד; מגיד משנה, שם
- ז. מגיני שלמה יב. ד"ה דלמא

שו"ת הרי"ד סי' פב

ומאי דכתב מר הפלא ופלא מה סברא לומר מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה שלא לצורך. מאין יסוד ומאין רגלים למילתא בלא טעמא, נראה לי לפרש בשני עניינין ואמר מתוך שהותרה הבערה וכו', אחר שאנו מתירין כל דבר הצריך לגופו [לכתחילה אף על פי שאינו צורך אוכל נפש (ואחר) [ואחד] אפילו דבר שאינו צורך לגופו] שלכתחלה אסור אבל אם עשה אינו לוקה ותרויהו משום האי טעמא דהואיל והותרה לצורך, הותרה שלא לצורך, כדאמר בפרק ביצה: השוחט עולה נדבה ביום טוב לוקה והמבשל גיד הנשה ביום טוב לוקה משום מבשל ומשום הבערה, ומוקמינן להו כבית שמאי דאמרי לא אמרינן מתוך, אבל לבית הלל דאמרי מתוך בכולם אינו לוקה, וכך נראה לי ליתן טעם בדבר מתוך שהותרה לצורך והוקלש האיסור זה הוקלש נמי דאפילו שלא לצורך אין לוקין עליו, ודומה למאי דאמרינן בפרק יום טוב ובפרק אלו עוברין: האופה מיום טוב לחול רב חסדא אמר לוקה ורבה אמר אינו לוקה דאמרינן הואיל ומיקלעי ליה אורחין חזיא ליה השתא נמי חזיא ליה, אלמא הואיל והוקלש האיסור [היכא דאית ליה אורחין הוקלש היכא דלית ליה אורחין (לא) [ולא] לקי, ורבה ור"ח] לא סבירא ליהו דטעמא דבית הלל במוציאין קטן וספר תורה ברשות הרבים משום טעמא דמתוך דאם כן אמאי אמר רב חסדא לוקה, ורבה נמי מה צריך לטעם הואיל והא אמרינן התם דלבית הלל אין לוקין בעולת נדבה ובגיד הנשה, והוא הדין באופה מיום טוב לחול על ידי מתוך, אלא ודאי לית להו אלא סברי טעמא דבית הלל התם דאין עירוב והוצאה ליום טוב, והכי נמי אמרינן התם: מתקיף לה רבה ממאי דבית שמאי ובית הלל בהא פליגי במתוך שהותרה דילמא בעירוב והוצאה ליום טוב, ובית הלל סברי עירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליום טוב, פי' ודוקא בהוצאה שרו בית הלל אבל בשאר מלאכות לא, והשוחט עולת נדבה ביום טוב והמבשל גיד הנשה לוקה, ובאופה מיום טוב לחול דפטר רבה ממלקות משום הואיל, ודוקא הכא איכא הואיל אבל בעולת נדבה וגיד הנשה ליכא הואיל (אבל בעולת) ולקי, והטעם שהיה נותן רבה דלית ליה מתוך באופה מיום טוב לחול הוא הטעם שנותן מאן דסבירא ליה מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך ופטר ממלקות אפי' בעולת נדבה וגיד הנשה על ידי טעם זה שכיון שהוקלש האיסור לצורך הוקלש נמי שלא לצורך ואינו לוקה, ורבה האי טעמא לית ליה למיפטר ממלקות בכל מקום כי אם במקום שיכול לעשות בהיתר על ידי אורחים דהיינו אופה מיום טוב לחול וגם זה הטעם מפני שהוקלש האיסור הוא, שמה טעם הוא לפטור היכא דליכא אורחים משום הואיל דאי איכא אורחים אי איכא אורחים שרי שזהו אשר יאכל לכל נפש אבל אי ליכא אורחים לילקי שאין זה אשר יאכל לכל נפש, אלא ודאי טעם הדבר הוא מפני שהוקלש האיסור. והאי דשרינן לכתחילה כל שהוא לצורך האדם אף על פי שאינו צורך אוכל נפש כדאמרינן התם להוציא את הקטן

וספר התורה לרשות הרבים אפילו למאן דאמר דיש עירוב והוצאה ליום טוב כדאמרינן התם: מתקיף לה רב יוסף אלא מעתה הוציא אבנים לבית הלל הכי נמי דלא מיחייב אלא מדלא מיפלגי באבנים ש"מ בהוצאה שלא לצורך פליגי, פ"י שלא לצורך אוכל נפש אבל היא צורך גופו. ונראה לי שזהו טעם הדבר לא מתוך שהותר זה הותר זה, אלא כלומר כמו שהותר זה הותר זה וטעם הדבר הוא כר' יהודה דדריש לכם לכל שצורכיכם ומתיר גם מכשירי אוכל נפש כדאמרינן בפרק אין צדין ומשום טעם זה היה מתיר ר' יהודה כל צרכי גופו של אדם כגון לכבות את הנר מפני דבר אחר, ולכבות את הבקעת לא בשביל לחוס עליה אלא כדי שלא (כדי שיתעשן) [יתעשן] הבית והקדירה, ולכבות את הדליקה משום איבוד ממון, ולהכחיל עין ביום טוב אפילו היכא דליכא סכנא כסוף אוכלא ולפצוחי עינא כדאמרינן בפרק יום טוב דבכולהו שרי ר' יהודה משום דקסבר לכם לכל שצורכיכם, ובפרק אין צדין פיסקי רב חסדא ורבא הלכה כר' יהודה, ומטעם זה אנו מתירין כל המלאכות שלא לצורך אוכל נפש אך אם הם לצורך גופו.

יראים סי' שד

ומלאכת מצוה מתוך שהיא הנאת נשמה מותרת כדתנן בביצה פרק א': 'בית שמאי אומרים: אין מוציאין את הקטן ולא את הלולב ולא את ס"ת לר"ה, וב"ה מתירין'. פירוש, קטן למולו ולולב לנענע בו ס"ת לקרות בו. ומסקינן טעמא דבית הלל משום שהותרה הוצאה לצורך הנאת הגוף הותרה נמי שלא לצורך הנאת הגוף, אך שיהיה להנאת הנשמה. פירוש, 'מתוך' וכו' – מתוך אותו מקרא עצמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה למד היתר הנאת הנשמה, ד'אך אשר יאכל לכל נפש' כתיב, פירוש שיהנה לכל נפש, כאשר פירשתי למעלה בסמוך, וכל הגוף נקראת נפש כדכתיב 'שובי נפשי למנוחייכי', וכתיב 'והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלוהיך'.

ספר החינוך מצוה רצח

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה, שאין בכלל היתר צרכי אוכל נפש מה שהוא אכילה ושתייה לבד, אלא אף כל דבר הצריך לו לאדם לבו ביום, בין שהוא דבר מצוה כגון קטן למולו ולולב לצאת בו, וכן ספר תורה לקרות בו דכל יומא ויומא זמן תורה הוא, ובין שאינו דבר מצוה אלא צרכי גוף לבו ביום, כגון רחיצת רגלים במים חמין שהוחמו ביום טוב או לעשות מדורה להתחמם בה, כל דברים אלו מותרין ובכלל היתר דאוכל נפש ניהו, כן פירשו הדבר חכמים זכרונם לברכה.

שיטה מקובצת כתובות ז. ד"ה וז"ל שיטה

וז"ל שיטה ישנה: 'אמר ליה רב פפי כו', מאי דעתיך מתוך שהתורה חבורה כו' – מאי דעתיך מתוך שהותרה חבורה כו' כל אותן מלאכות שהותרו לצורך אכילה לא היו 'בכלל לא תעשה כל מלאכה', והאי דכתב רחמנא 'אשר יאכל לכל נפש' לסימנא בעלמא הוא דכתבוה, שכל המלאכות הצריכות לאכילה יהיו מותרות ביום טוב, ובלבד לצורכי ישראל אבל לא לצורכי עובדי כוכבים.

מגיני שלמה ביצה יב.

ועוד נראה לענ"ד דהא דאמרינן מתוך, על כרחך צריך טעם למה נימא הכי, דלמא מאי דהתירה התירה דאין זה דבר שהיה בכלל ויצא וכו', דזה לא נאמר אלא בכלל באיסורא ופרט באיסור, אבל הכא כלל באיסור ופרט בהיתר הוי דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש כו'. כדאייתא בהדיא פ"ק דיבמות דף ז'. אלא על כרחך דהכי פירושא, ד'אך אשר יאכל לכל נפש', כגון הבערה ובישול וכיוצא בהם הוא מותר, לאפוקי מלאכה שאין עושין בהם אוכל נפש, כגון אריגה ובונה. אם כן סברי, כיון דנקט קרא המלאכה ולא כתב אך אוכל נפש יעשה לכם, שמע אמינה שכוונת התורה להתיר המלאכה לגמרי אפילו בלא אכילה, וכיון דהכי הוא מה לי לצורך קצת או שלא לצורך כלל כיון דאין כוונת הכתוב כ"א המלאכה שעושין בה אוכל נפש. ואפשר ליישב דמכל מקום כיון דתלתה התורה באוכל נפש בעינן שיהא צורך קצת דומיא דאוכל נפש שהוא צורך היום, וכיוצא בזה אכתוב גם לסברת רש"י ז"ל, אבל לשיטת רש"י אתיא הכל כפשטה, דהתירה התורה כל מלאכות שעושין בהן אוכל נפש אפי' שלא לצורך.

בשני השיעורים הקודמים עסקנו ביסודות היתר אוכל נפש ביום טוב, והעלינו שתי דרכים בביאור יסוד ההיתר:

א. כעיקרון ביום טוב אסורה כל מלאכת יצירה, בדומה לשבת, אלא שהותרה עשיית מלאכה לצורך אוכל נפש.

ב. איסור מלאכה ביום טוב שונה ביסודו מאיסור מלאכה בשבת: ביום טוב האיסור אינו בעשיית מלאכת יצירה אלא ב"מלאכת עבודה" – עבודה תעשייתית בלבד. בשל כך, מלאכות ביתיות אינן כלולות בגדר האיסור, ואין כל מניעה לעשותן ביום טוב.

בשיעור זה נמשיך ונברר את גדר היתר אוכל נפש דרך סוגיית 'מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך'.

המשנה מביאה מחלוקת תנאים בדין הוצאה שלא לצורך אוכל נפש:

בית שמאי אומרים: אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר תורה לרשות הרבים. ובית הלל מתירין. [ביצה יב.]

הגמרא מבארת שהם נחלקו האם "מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך":

תני תנא קמיה דרבי יצחק בר אבדימי, השוחט עולת נדבה ביום טוב לוקה. אמר ליה: דאמר לך מני, בית שמאי היא, דאמרי לא אמרינן מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, דאי בית הלל, הא אמרי מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, הכא נמי מתוך שהותרה שחיטה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. [שם]

לפי בית שמאי, רק הוצאה הנעשית לצורך אוכל נפש מותרת. לעומת זאת, לפי בית הלל, "מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך", ולכן מותר להוציא קטן, לולב וספר תורה לרשות הרבים, על אף שהוצאה זו אינה לצורכי אכילה.

מסברה, שיטת בית שמאי מובנת מסברה, ואילו שיטת בית הלל טעונה ביאור: כפי שנאמר בפרשת בא [שמות יב, טז] "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", התורה התירה עשיית מלאכות לצורך אוכל נפש, ואם כן מה מקום יש להתיר עשיית מלאכות אלו שלא לצורך אוכל נפש? מדוע שהיתר עשיית מלאכות אלו לצורך אוכל נפש יתיר את עשייתן למטרות נוספות?¹

תמיהה זו העלה האור זרוע בפני הר"ד:

הפלא ופלא, מה סברא לומר 'מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה שלא לצורך', מאין יסוד ומאין רגלים לדבר, מילתא בלא טעמא. [אור זרוע שאלות ותשובות סי' תשנד; שו"ת הר"ד סי' פב]

הר"ד מיישב תמיהה זו ומבאר את סברת 'מתוך':

וכן נראה לי ליתן טעם לדבר: מתוך שהותרה לצורך והוקלש האיסור, הוקלש נמי דאפילו שלא לצורך אין לוקה עליו. [שם]

לטענת הר"ד, הכלל 'מתוך' אינו מתיר לכתחילה עשיית מלאכה שלא לצורך אוכל נפש. כלל זה אומר כי על אף שההיתר ביסודו אמור ביחס למלאכות הנעשות לצורך אוכל נפש, ההיתר החלקי

¹ עי' 'מלאכת יום טוב' [אות ה] הנוקט שכלל זה מבוסס על העיקרון כי "הואיל ואישתרי אישתרי", ועי' 'מנחת אשר' [שמות סי' יט אות ד] התמה על כך.

של עשיית מלאכות אלו ביום טוב מקליש את איסורן, ולכן העושה אותן ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש אינו לוקה².

הסברו של הר"ד מוציא את הכלל 'מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך', מידי פשוטו; מכלל זה משתמע שעשיית מלאכות אלו שלא לצורך אוכל נפש מותרות לכתחילה, ואילו לפי הר"ד זהו איסור תורה גמור אלא שלא לוקים עליו. ואכן, בשיטה מקובצת מובאת שיטה שונה בהסבר כלל זה:

וז"ל שיטה ישנה: 'אמר ליה רב פפי כו', מאי דעתיך מתוך שהתורה חבורה 'כו' – מאי דעתיך מתוך שהותרה חבורה כו', כל אותן מלאכות שהותרו לצורך אכילה לא היו 'בכלל לא תעשה כל מלאכה', והאי דכתב רחמנא 'אשר יאכל לכל נפש' לסימנא בעלמא הוא דכתבוה, שכל המלאכות הצריכות לאכילה יהיו מותרות ביום טוב, ובלבד לצורכי ישראל אבל לא לצורכי עובדי כוכבים. [שיטה מקובצת כתובות ז. ד"ה וז"ל שיטה]

לדברי השיטה ישנה, היתר מלאכות אוכל נפש הנעשות שלא לצורך אינו נובע מהיתר עשייתן לצורך אוכל נפש, אלא היתר אוכל נפש מלמד שמלאכות אלו אינן בכלל המלאכות האסורות ביום טוב, ולכן גם עשייתן שלא לצורך יום טוב מותרת.

האמרי בינה מבאר כי שיטה זו מבוססת על ההבנה שביום טוב נאסרה "מלאכת עבודה" בלבד:

כמו שכתב הרמב"ן על התורה... דמלאכה שהיא לצורך אוכל נפש אינה עבודה רק לתענוג והנאה, ומלאכת עבודה היא מלאכה המשתמרת לעבודת קנין... העולה מזה, דמלאכת עבודת עבד לרבו אשר היא באוכל נפש הותרה, כיון שאינו באמת עבודה, אם היה עושה לעצמו כיון שהוא באוכל נפש איננו עבודת עבד רק לתענוג ולהנאה, לכן גם לרבו מותר.

[אמרי בינה דיני יו"ט סי' א]

לדבריו, שיטה זו סבורה שביום טוב אסורה רק "מלאכת עבודה" ולא 'מלאכת הנאה'. בשל כך, מותרות מלאכות עשיית האוכל גם כאשר הן אינן נעשות לצורך יום טוב.

דברים אלו אמורים מתוך הנחה, שהכלל "מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך" מתיר עשיית מלאכה גם שלא לצורך יום טוב.

כן נוקט רש"י:

ובית הלל אית להו, כיון דהותרה לצורך הותרה מן התורה לגמרי, אלא רבנן גזרו במידי דהוי טרחא דלא צריך, כגון אבנים, אבל בקטן וספר תורה דצריכין להו ביום טוב לא גזרו.

[רש"י יב. ד"ה אלא]

אמנם, תוספות חולקים על שיטתו:

ודוקא בהוצאה שיש בה צורך יום טוב קצת אמרינן 'מתוך שהותרה לצורך יום טוב', דכל אוכל נפש מותר, 'הותרה נמי שלא לצורך אוכל נפש', הואיל ואיכא צורך מקצת (שיש צורך) יום טוב, אבל שלא לצורך יום טוב כלל ודאי דאסור מן התורה, כגון אופה מיום טוב לחול ומוציא אבנים דליכא לא צורך נפש ולא שמחת יום טוב חייב מדאורייתא. וכי פליגי בית שמאי ובית הלל בדברים שאינן לצורך אוכל נפש ואיכא בהן צורך יום טוב קצת, כגון קטן למולו, דהמצוה נקראת צורך יום טוב, ולולב לצאת בו וספר תורה לקרות בו.

[תוס' יב. ד"ה ה"ג]

² הר"ד מוסיף, שלכלל 'מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך' ישנה משמעות נוספת, שמותר לכתחילה לעשות מלאכות לכל צרכי האדם, ולא דוקא לצורך אכילה ושתיה. [להלן יובאו הראשונים הנוקטים כך להדיא].

לשיטתם, מלאכה שאינה נעשית לצורך יום טוב אסורה מדאורייתא, וההיתר אמור דווקא ביחס למלאכה שיש בה "צורך קצת". שיטתם טעונה ביאור: מדוע 'מתוך' אינו מתיר מלאכות שאינן נעשות לצורך יום טוב?

המגיני שלמה מעלה תמיהה זו ומיישבה:

כיון דנקט קרא המלאכה ולא כתב 'אך אוכל נפש יעשה לכם', שמע מינה שכוונת התורה להתיר המלאכה לגמרי אפילו בלא אכילה, וכיון דהכי הוא מה לי לצורך קצת או שלא לצורך כלל, כיון דאין כוונת הכתוב כי אם המלאכה שעושין בה אוכל נפש, ואפשר ליישב, דמכל מקום כיון דתלתה התורה באוכל נפש, בעינן שיהא צורך קצת, דומיא דאוכל נפש שהוא צורך היום. [מגיני שלמה, שם].

נראה להעמיק את דבריו. התורה אסרה רק "מלאכת עבודה", ולכן כל המלאכות הביתיות מותרות גם כאשר הן אינן נעשות לצורך אכילה ושתייה, הואיל והן אינן "מלאכת עבודה" אלא 'מלאכת הנאה'. עם זאת, כדי שהמלאכה תיחשב 'מלאכת הנאה', צריך שתהיה לעושה אותה הנאה כלשהי ממנה. לכן, ההיתר אמור רק לגבי מלאכה שיש בה "צורך קצת".³

ליראים שיטה נוספת בהבנת דין 'מתוך':

ומסקינן טעמא דבית הלל משום שהותרה הוצאה לצורך הנאת הגוף הותרה נמי שלא לצורך הנאת הגוף, אך שיהיה להנאת הנשמה. פירוש, 'מתוך' וכו' – מתוך אותו מקרא עצמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה למד היתר הנאת הנשמה, ד'אך אשר יאכל לכל נפש' כתיב, פירוש שיהנה לכל נפש, כאשר פירשתי למעלה בסמוך, וכל הגוף נקראת נפש כדכתיב 'שובי נפשי למנוחייכי', וכתיב 'היתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלוהיך'.

[יראים סי' שד]

לדבריו, משמעות דין 'מתוך' היא שכשם שהותרה עשיית מלאכה לצורך אכילה ושתייה, כך הותרה עשיית מלאכה לצורך שאר הנאות הגוף וצורכי האדם.

הבנה זו עולה גם מדברי ספר החינוך:

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה, שאין בכלל היתר צרכי אוכל נפש מה שהוא אכילה ושתייה לבד, אלא אף כל דבר הצריך לו לאדם לבו ביום, בין שהוא דבר מצוה כגון קטן למולו ולולב לצאת בו, וכן ספר תורה לקרות בו דכל יומא ויומא זמן תורה הוא, ובין שאינו דבר מצוה אלא צרכי גוף לבו ביום, כגון רחיצת רגלים במים חמים שהוחמו ביום טוב או לעשות מדורה להתחמם בה, כל דברים אלו מותרין ובכלל היתר דאוכל נפש ניהו, כן פירשו הדבר חכמים זכרונם לברכה. [ספר החינוך מצוה רצח]

החינוך מבאר את טעם ההיתר המובא במשנה דלעיל, להוציא קטן, לולב וספר תורה לרשות הרבים, בכך שבכלל היתר 'אוכל נפש' הוא "כל דבר הצריך לו לאדם לבו ביום". המנחת חינוך [שם] תמה, שהרי בגמרא [יב.] מבואר שההיתר הוא משום 'מתוך'. אולם, דברי החינוך מבוארים על פי דברי היראים, ש'מתוך' אינו מהווה סיבת היתר מצד עצמה, אלא משמעותו היא שהיתר אוכל נפש אמור לגבי כל צורכי האדם.⁴

³ וכן כותב האמרי בינה [דיני יום טוב סי' א].

⁴ נראה שהבנה זו מושתתת על דברי הגמרא במסכת כתובות [ז.]: "אמר ליה רב פפי לרב פפא: מאי דעתיך, מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, אלא מעתה מותר לעשות מוגמר ביום טוב, דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. אמר ליה: עלך אמר קרא 'אך אשר יאכל לכל נפש' – דבר השווה לכל נפש". הגמרא אומרת ש'מתוך' מתיר רק "דבר השווה לכל נפש", ועל פי שיטת היראים והחינוך טעם הדבר ברור: 'מתוך' מלמד שהותרו כל צורכי האדם וכל הנאות הגוף, אך הגמרא מגבילה שהנאה הותרה רק כאשר היא "דבר השווה לכל נפש". [היראים והחינוך מבארים על פי סוגיה זו גם את 'מתוך' המובא במסכת ביצה [יב.]. לעומת זאת, מדברי הר"ד בתשובתו [סי' פג] שהובאו לעיל עולה ששתי סוגיות מלמדות שני דינים שונים: דין 'מתוך' שבגמרא בביצה מלמד שההיתר לצורך אוכל נפש מקליש את

לרמב"ם שיטה ייחודית בדין 'מתוך':

כל מלאכה שחייבין עליה בשבת אם עשה אותה ביום טוב שלא לצורך אכילה לוקה, חוץ מן ההוצאה מרשות לרשות וההבערה, שמתוך שהותרה הוצאה ביום טוב לצורך אכילה הותרה שלא לצורך אכילה, לפיכך מותר ביום טוב להוציא קטן או ספר תורה או מפתח וכיוצא באלו מרשות לרשות. וכן מותר להבעיר אף על פי שאינו לצורך אכילה. ושאר מלאכות, כל שיש בו צורך אכילה מותר, כגון שחיטה ואפייה ולישה וכיוצא בהן, וכל שאין בהן צורך אכילה אסור, כגון כתיבה ואריגה ובנין וכיוצא בהן. [הל' שביתת יום טוב פ"א ה"ד]

הרמב"ם מבחין בין הוצאה והבערה לשאר המלאכות: הוצאה והבערה הותרו גם שלא לצורך, ואילו שאר המלאכות הותרו רק לצורך אוכל נפש.

שיטה זו טעונה תלמוד הן מגמרא הן מסברה: מגמרא – במסכת ביצה [יב.] 'מתוך' נאמר גם ביחס לשחיטה ובישול, ובמסכת כתובות [ז.] 'מתוך' נאמר לגבי עשיית חבורה, ואם כן כיצד מגביל הרמב"ם את 'מתוך' להוצאה והבערה בלבד? ומסברה – מדוע 'מתוך' נאמר רק לגבי הוצאה והבערה? מדוע קיים חילוק בין הוצאה והבערה לשאר המלאכות בעניין זה?

הפרי מגדים [פתיחה להלכות יום טוב חלק א פרק א סעי' ז] מיישב את התמיהה על הרמב"ם מהסוגיות. לדבריו, הואיל וסוגיות רבות מוכיחות שקיים איסור תורה בעשיית מלאכה שלא לצורך יום טוב (אלא לצורך חול, או לצורך גויים וכלבים), הרמב"ם סבור שבהכרח הסוגיות המרחיבות את 'מתוך' לכל המלאכות נדחות, ולהלכה 'מתוך' נאמר לגבי הוצאה והבערה בלבד.

ערוך השולחן מבאר את טעם החילוק בין הוצאה והבערה לשאר המלאכות⁵:

וסברא גדולה יש לחלקם מכל המלאכות לעניין יום טוב, משום דגם בשבת אף שנכללו בכלל 'לא תעשה מלאכה', מכל מקום יש עליהם מקראות בפני עצמן, דהוצאה יליפין בשבת ריש הזורק מ'ויצו משה ויעבירו קול במחנה', וכמו שכתבו התוס' ריש שבת [ב'. ד"ה יציאות] דמשום דהוצאה מלאכה גרועה היא לפיכך אם לא היה על זה מקרא מיוחד לא הוה כילינן ליה בכללא דמלאכות, ע"ש, ובהבערה יש קרא ד'לא תבערו', ואף על גב דמהך קרא ילפי תנאי אם הבערה ללא יצאת או לחלק יצאת, מכל מקום סוף סוף יש עליו מקרא בפני עצמו דמשמע דווקא ביום השבת. ועוד, דכי היכי דלמאן דסבירא ליה דהבערה ללא יצאת, וודאי אין ביום טוב איסור הבערה, כיון שאינה בכלליות 'כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת', ועוד דהא מלאכה שבשבת בסקילה הוי ביום טוב בלאו, ואם כן הבערה שהיא בשבת בלאו הוי ביום טוב בלא כלום, ולכן גם מאן דסבירא ליה לחלק אינה בכלל מלאכות, דהא בזה לא נחלקו. [ערוך השולחן או"ח תצה, טו]

לדבריו, הוצאה והבערה שונות משאר המלאכות, שכן יש להן מקור מיוחד. בשל כך, מלאכות אלו אסורות רק בשבת ולא ביום טוב.

ייתכן ויש לבאר את היתר הוצאה והבערה ביום טוב באופן נוסף, על פי דברי המגיד משנה⁶:

ופירוש מלאכה שהיא שלא לצורך אכילה, נתבאר בדברי רבינו שכולל כל מלאכה שאינה נעשית באכילה ושתייה, ואם כן היה מן הדין שיהיו הבערה והוצאה נאסרין כמו כתיבה ואריגה, אלא שמתוך שהותרו לצורך אכילה הותרו שלא לצורך. [מגיד משנה, שם]

המגיד משנה מבאר, כי לפי הרמב"ם היתר אוכל נפש אינו אמור לגבי כל המלאכות הנעשות למען אוכל נפש, אלא דווקא לגבי **מלאכות הכנת האוכל**: שחיטה, אפייה ולישה. אמנם, בנוסף

האיסור, ולכן העושה מלאכות אלו שלא לצורך אינו לוקה (על אף שיש בכך איסור תורה); ודין 'מתוך' שבגמרא בכתובות מלמד שהותרה עשיית מלאכה לכל צורכי האדם (כיראים והחנינון).

⁵ ביאורו מבוסס על דברי המגיד משנה [שם], אך הביאורים אינם זהים.

⁶ אמנם, מהמשך דברי המגיד משנה עולה הסבר שונה (כעין הסברו של ערוך השולחן דלעיל).

למלאכות אלו, מותרות גם מלאכות הוצאה והבערה, על אף שמלאכות אלו בהגדרתן אינן מלאכות הכנת האוכל. נראה שטעם ההיתר הוא, שמלאכות אלו נצרכות כדי לאפשר את הכנת האוכל.⁷

על פי זה נראה, שלשיטת הרמב"ם ביום טוב נאסרה רק "מלאכת עבודה", ואילו מלאכות הכנת האוכל אינן בכלל האיסור. לעומתם, הוצאה והבערה מוגדרות גם הן כ"מלאכת עבודה", ולכן כעיקרון האיסור אמור גם לגביהן, אלא שהתורה החילה עליהם היתר מיוחד לצורך אוכל נפש. בשל כך, הואיל ומלאכות אלו הותרו ביום טוב, ההיתר חל באופן גורף, גם כאשר הן אינן נעשות לצורך יום טוב: "הואיל והותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך" ו"הואיל והותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך".

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק בדין מכשירי אוכל נפש.

הערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל
ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

⁷ קל להבין מדוע הבערה נצרכת להכנת האוכל, ונראה שגם הוצאה נצרכת לכך – כדי להביא דברים מרשות הרבים לביתו לצורכי החג. [וכעין זה כותב הרמב"ם [פ"א ה"ו] בביאור טעמם של חכמים שלא גזרו על הוצאה ביום טוב: "ומזה הטעם עצמו לא אסרו ההוצאה ביום טוב, ואף על פי שכל הוצאה היא מלאכה שאפשר לעשותה מערב יום טוב, ולמה לא אסרוה? כדי להרבות בשמחת יום טוב, ויוליק ויביא כל מה שירצה וישלים חפציו ולא יהיה כמי שידינו אסורות"]. ועי' נשמת אדם [כלל פ] הכותב כעין זה.